

Mehmed Niyazi

✪

PLEVNE

Roman

ÖTÜKEN

Plevne Őehit ve gazilerine

Ey Tuna!.. Seninle ezelde kıyılan nikâhımızın ebede kadar süreceğine inanıyorduk. Birbirimize yürekten bağlanmıştık; ne sen bize ihanet ettin; ne de biz sana... “Beni kime bırakıyorsunuz?” feryadıyla koynuna aldığı fidan gibi gençlerimize sarıldın; onlar da senden ayrılmamak için yalın kılıç kucağına atladılar. Biz aşıklar birbirimizden kopmamak uğruna gök kubbenin şahit olmadığı mücadele verdik.

Ey destanlara sığmayan yiğitler!.. Şimdilerde bir kır gelinciği kadar boynu bükük ve kimsesizsiniz. Ne heykeliniz dikildi, ne de abideniz yapıldı; şiiriniz ve romanınız da yazılmadı; biz sizi tanımadık; oysa bir ölünüz bin doğana ruh verirdi.

Billahi Tuna, sen de biliyorsun ki, böyle onurlu bir savaş dünyanın bir başka yeri için verilmedi. İdrakler sınırlı, sevgiler sınırsız olduğundan Plevne’de yaşananları hiçbir milletin hayali almadı; çünkü hiçbir millet seni bizim kadar sevmedi; sana türküler yakmadı; çocuklarına adını vermedi; onları yoluna kurban etmedi...

RUSYA'nın İstanbul büyükelçisi ünlü Panslavist General İgnatıyef Avrupa'da bulunduğu sırada yardımcısı Nelidof'un Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'ya Çar'ın savaş ilan ettiğini bildiren notasını vermesinin üzerinden iki aydan fazla zaman geçmesine rağmen Tuna Nehri'nin dirseğine kurulmuş, yeşil, bakımlı Vidin ilçesinde sükûnet devam ediyordu. Uzak yerlerde cereyan eden savaştan endişe duyduğu halde halk işinde gücündeydi. Sıcak bir temmuz günü öğleden sonra, Tuna'nın karşı tarafındaki Romanya Prenslığıne ait küçücük bir kasaba olan Kalafat'tan topçu ateşi başlayınca, Gazi Bayır Tabyası'nda görevli Yüzbaşı Cemil bakışlarını o yöne çevirdi. Her taraftan boru ve kumanda seslerinin yükselmesiyle gölgelerde oturan askerler ayağa fırladılar, bir anda Vidin hareketlendi. Posta erleri, subaylar sağa sola koşuyor, yaverler telaşlı telaşlı karargâha girip çıkıyor, ilçenin taş döşeli daracık sokaklarında top arabalarının ve postalların çıkardığı sesler yankılanıyordu. Barışı andıran her şey kaybolmuş, savaş korkunç yüzünü göstermişti.

Topçular mermileri sürülmüş namluları Kalafat'a doğru çevirip ateş etmek için emir bekliyorlardı. Yüzleri gerginleşen subayların dürbünleri küçük, ama şımartılarak hırçınlaştırılmış komşunun üzerindeydi. Karargâhtan posta eri gelince Yüzbaşı Cemil'in sesi Tuna'ya mızrak gibi saplandı:

- Ateeş!

Havada çakan şimşeklerle karşılıklı salvolar sürüyor, yer gök sarsılıyordu. Siperlerine mevzilenen piyadeler çalılıkların arasından, önlerinde güneşin ışıklarıyla dalgaçıkları sessizce oynayan Tuna'da hareket kolluyorlardı.

Sokaklar korkudan titreyen; Türk, Yunan, Yahudi, Bulgar, Romen olduklarını unutup canlarının ve evlerinin dertlerine düşen insanlarla dolu idi. Büyük çoğunluğu topların menziline çıkmak için Vidin'in dışına kaçıyorlardı. Toplar gürledikçe pırıl pırıl aydınlıkta soluk şimşekler birbirine dolanıyor, camlar şangırdıyor, duvarlar yıkılıyordu. Başiboş köpekler oradan oraya koşuyor, uzun uzun havlıyorlardı.

Bir ara toplar sustu; bir süre daha köpeklerin havlaması devam etti. İnsanlar yaklaşan felaketin dehşetini birbirlerinin yüzünde görüyor, dile getirmeseler de aynı sorunun cevabını arıyorlardı: Şimdi ne olacaktı?.. Eski savaşların yıkımlarını, getirdiği acıları kimisi yaşamış, kimisi dinlemişti. Silahlar korkunçlaştığına göre bu kere nasıl facialarla karşılaşacaklardı!.. Havada her an bozula-cak hissini uyandıran bir sükûnet hakimdi... Nitekim Kalafat'taki toplar yine başladı; Vidin tabyaları da karşılık veriyordu. Ufuklara sığmayan gümbürtülerle billur gibi gökyüzüne iki taraftan da siyah dumanlar yükseliyordu. Mermilerin düştüğü yerlerde toprak hortumu andırarak fişkırıyor, ağaçlar köklerinden sökülürcesine sallanıyordu.

Karşılıklı ateş iki saat kadar sürdükten sonra, yeniden sessizlik hakim oldu. Vidin'deki tabyalardan biri hafif isabet almıştı. Bir minarenin külahı uçmuş, bir ahır çökmüş, bir at yaralanmış, ilçenin iki yerinde yangın çıkmışsa da hemen söndürülmüştü. Gazi Bayır Tabyası'nın arkasındaki tepeciğe tırmanan Yüzbaşı İbrahim daha iyi görebiliyordu. Vidin'e göre yüksekçe bir yere kurulmuş

olan Kalafat'ın birkaç yerindeki yangının büyüklüğünü anlamaya çalışıyordu. Aslında bu kadar mermi kaybına karşı düşmanın uğradığı zararın maddi bakımdan değeri yoktu; fakat moral etkisi önemliydi. Karşılık vermekle düşmana hazır olduklarını, bir baskına imkan bulunmadığını anlatmışlardı. Buna bilhassa halkın çok ihtiyacı vardı.

Tuna boyundaki mevzilerde hiçbir hasar yoktu; ama Adil Paşa ile Tahir Paşa Kalafat'ın tam karşısındaki Yeni Tabya'dan dolaşmaya başlayarak askerin durumunu görmek istediler.

Adil Paşa, Tahir Paşa'ya döndü:

- Kalafat'tan atılan bu mermilerle himayemizde bulunan prenslik tavrını belirlemiş oldu.

- Evet Paşam, sizi tanımıyorum, ben artık bağımsızım, diyor. Bazıları bağımsızlığını verseydik, bizimle hareket ederdi; yanlış yaptık görüşündeler. Romanya'nın bağımsızlığını tanımamakla sizce de hata mı ettik?

- O zaman daha rahat bir şekilde, bağımsız olarak, Rusya'nın yanında yer alırdı. Böyle devletler güçlünün safında bulunmakla varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Bu mermilerle üç yüz elli yıldan beri bize olan bağımlılıklarının son ilmiğini kopardıklarını ilan ettiler. Demek ki Rusya'yı kuvvetli görüyorlar.

-Müşir*, savaş ilan edilince Kalafat'ı ve Romanya'nın tamamını işgal etmek teklifinde bulunmakla ne kadar isabetli düşündüğünü göstermiş oldu.

-Elbette; fakat Batı Cephesi Kumandanı Abdülkerim Nadir Paşa ve Harp Şurası** tepeden baktıklarından her şeyi daha iyi gördüklerine inanıyorlar. Hiç ummuyorum; ama gönülden öyle olmasını diliyorum.

* Mareşal

** Savaş meclisi

- Çar isteğini Nikşik ilçesinin Karadağ'a verilmesine kadar indirmişti. Karadağ da bize tabi olduğuna göre fazla bir değişiklik söz konusu değildi. Rusya'daki savaş taraftarlarını susturmak için böyle bir fedakârlığımıza ihtiyacı olduğunu açıkça söylemiş, hatta bu konuları görüşmek üzere Petersburg'a özel bir elçi bile rica etmişti.

- Bugün Nikşik'in kaderini Çar'ın isteğine göre belirleyen yarın bir başka isteğiyle karşılaşabilir. Belki de Çar samimi olarak savaşın önüne geçmek istiyor, savaş taraftarlarını durduramıyor, istismar etmeyi düşünmeden çaresiz olarak bizden fedakârlık bekliyordu; bunları bilmiyoruz. Fakat Mithat Paşa'nın Reşit Paşa'ya özendiği aşikâr; onun elinde Tanzimat Fermanı varsa, benim elimde de Kanun-i Esasi* var, demek istiyordu. Kırım Savaşı'nda olduğu gibi İngiltere ve Fransa'yı yanımıza çekip kolayca zafer elde edeceğine inanıyordu.

- İngiltere'nin ünlü diplomatı Lord Salisbury mektup yazarak onu uyarmış.

- Uyarmış, ama İngilizlerin, Balkanların, Allah korusun, İstanbul'un Rusların eline geçmesini istemeyeceğini düşünüyor, onlarla beraber Fransızların da savaşa iştirak edeceği kanaatini taşıyordu. İnsanın en kolay kendini kandırdığını, ihtirasına mantığında yer bulduğunu unutmayalım.

Tahir Paşa'nın yüzünde hayret ifadesi belirdi:

- Sadece ihtirası uğruna bir milleti nasıl savaşa sokar?

- İhtiras insanın aklını alır; etrafıca düşünemez; arzu ettiğinin esiri olur. Ayrıca Mithat Paşa ve arkadaşları Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinden, sonraki dramatik olaylardan suçluluk duymuş, endişe etmiş, bunların üs-

* Anayasa

tünü ancak bir zaferle örtebileceklerinin ümidine kapılmış olabilirler.

- Paşam, sizce bu savaş nasıl sonuçlanır?

Akşam güneşinin gözlerini kamaştırdığı Adil Paşa gülümsedi:

- Tahir Paşa, biz askeriz; savaşın sonunu düşünmeden en iyi şekilde görevimizi yapmalıyız.

*

* *

*“Sistova düşmüştü;
Niğbolu, Rusçuk tehdit altındaydı.”*

Piyade ve süvarilerin, talimlerini Kalafat’tan gelecek mermilerin etki alanının dışında yapmalarına dikkat ediliyordu. Topçu ateşi iki-üç günde bir tekrarlanıyor, bazen birkaç dakika, bazen aralıklarla birkaç saat sürüyordu. Güllelerin istihkamlara verdiği zarar hemen onarılıyordu; çünkü yeteri kadar malzemeye, mühendis ve kazma kürek kullanacak insana sahiptiler. Fakat Vidin ilçesinin durumu böyle değildi; sık sık yangınlar çıkıyor, kimi zaman değişik yerler aynı anda tutuşuyordu.

Çarşıda ilerleyen tek atlı arabaya bir top mermisi çarpıp buğday dolu çuvalla beraber sürücüsünü karşısındaki dükkanın camından içeriye soktu; hamudunda iki sıruk kalan atın, vahşi vahşi kişneyerek kaçtığını pencereden gören kadın olayı daha yakından izleyebilmek için kucağındaki çocuğuyla bahçeye çıktı; bu anda bir top daha patladı; gülle kadını ve çocuğu paramparça etti. Mülazım* Hasan kafasını sallayarak Kalafat’a bakıp bıyıklarını bur-

* Teğmen (mülazım-1 sani)

du; “Elbette hesaplaşacağız!” diye zihninden geçirdi. Hasan tam bir askerde; mesleği onun için sadece geçim kapısı değil, idealine hizmet edeceği yerdi; her şeyini ona göre düzenlemişti; birkaç yıl zarfında evlenmeyi düşünmüyordu. Bıyığına çok düşküdü; her sabah bakımını yapar, bulursa briyantın ile yağlardı. Mızrak gibi dik vücutlu, uzun boylu, kara kaşlı, bileğine kuvvetliydi. Çok iyi kılıç kullanırdı; cesareti ve atılganlığı herkesin dikkatini çekerdi.

Bu bölgenin halkı, savaşın ne olduğunu iyi bildiğinden ilan edilip ilk rüzgarları kendisini hissettirince, göç başlamıştı. Hemen her gün, ev eşyası dolu yük arabaları karargâhın önünden geçip gidiyordu. Arabası olmayan, tutmaya da gücü yetmeyen aileler, eşyalarını sırtlayarak ya top menzilin dışındaki köylere sığınıyor, ya da kırlarda derme çatma kulübeler yapıp oturuyorlardı. İnova yakınında kırılmış eşyalardan, sandıklardan, eski tahtalardan yapılmış barınaklar sıralanmıştı. Fakir fukara mevsimin yaz olmasına şükrediyor, hiçbir şey bulamazlarsa bir tentenin altına sığınıyorlardı. Vidin’de pek az Romen ve Bulgar kalmıştı. Romenler, ya geceleri gizlice Tuna’yı geçip milletlerine iltihak veya batı hududunu aşarak kendileri için daha güvenli buldukları Sırbistan’a iltica ediyorlardı. Bulgarlar da başka yerlerdeki akrabalarının yanlarına göçüyorlardı.

Bakkal dükkanlarının camekanlarına konulan gazeteler anında satılıyordu. Bunlardaki haberlerin hem tek taraflı, hem sınırlı, hem de on beş gün önceye ait olduğunu biliyor, yine de bir fikir edinebileceklerini düşünüp okuyor, harekete geçmek için sabırsızlananlar birbirlerine “Daha ne bekliyoruz?” diye soruyorlardı. Camekanlarda tek tük bulunan yabancı gazeteleri daha çok Alman, İngiliz doktorlar, Osmanlı ordusunda görev yapan küçük rüt-

beli yabancı subaylar okurlardı.* Haberleri mutlaka daha tarafsızdı; fakat bu hekimler, genç subaylar savaştan pek fazla konuşmak istemezlerdi; Türklere moral bozucu haberler vermek işlerine gelmezdi; Hıristiyanlıklar, üslupları farklı yorumlanabilirdi. Soranlara “Bildiğinizden değişik bir şey yok” derlerdi. Yalnız şurası bir gerçektir ki Rumeli’de Rusların durumu iyi idi; Bulgaristan’ın bir bölümünü işgal etmişlerdi; her geçen gün de yayılıyorlardı. Doğu Cephesinde de kolay başarılar kazanmışlardı; fakat son haberlerde püskürttükleri belirtiliyordu... Yeterince haber alamamalarına rağmen Türklerin muhayyileleri durmuyor; Rusya’daki Müslümanların isyan edeceklerini, İngilizlerin yanlarında yer alacaklarını ümit ediyorlardı.

Gün geçtikçe haberler kötüleşiyor, Rumeli elden çıkıyor, onların burada hareketsiz kalmaları çeşitli yorumlara sebep oluyordu. Sistova düşmüştü; Niğbolu, Rusçuk tehdit altındaydı. Yarın daha feci haberler alacaklarından şüphe etmiyorlardı. Karargâhta, kışlada Müşir Osman Paşa’nın Bulgaristan’ı istila etmekte olan Ruslar’a yardımda bulunan Romen kuvvetlerine sol yandan hücum etmek için İstanbul’daki Harp Şurası’na, Batı Cephesi Kumandanlığı’na planlar gönderdiği, daha başka önerilerde bulunduğu da konuşuluyordu. Ne gariptir ki onay gelmiyordu. Fakat son günlerde Müşir’in bizzat Abdülhamid Han ile telgraf muhaberesi yaptığı kulaktan kulağa fısıldanıyor, iki buçuk aydır çakılı duran birliklerin hareketleneceğine kesin gözüyle bakılıyordu.

* Buradaki Osmanlı ordusunda cerrah ve genç subay açığını kapatmak için gazete ilanlarıyla temin edilmiş kırk civarında yabancı cerrah, teğmen ve üsteğmen rütbesiyle görev yapıyordu.

*

* *

“Ruslar, Müşir’in Vidin’den ayrıldığını haber almışlardı.”

Bu tahmin doğru çıktı; gün ağarırken bütün birlikler kaldırıldı. Kahvaltılarını yaptılar. Vidin’de müstahkem mevkiî topçularıyla birlikte Mehmet İzzet Paşa’nın kumandası altında bulunan on iki piyade taburu ve bir de süvari bölüğü kalacak, diğerleri hareket edeceklerdi. Her asker bir haftalık peksimetini beraberinde götürecekti.

Kalanlarla gidenler, hüzünlü bir şekilde vedalaştılar; askerlik gurbet, disiplin, mahrumiyet demektir; bunların yoğurduğu, aynı kaderi paylaştığı arkadaşlık başka şeye benzemezdi; kimbilir bir daha ne zaman karşılaşacaklardı... Doğuda yangın yükseliyor, bulutsuz bir gün başlıyordu. Güneşin bugün de, birkaç haftadan beri olduğu gibi ortalığı aleve boğacağı belliydi; mataraları doluydu; yürürken suya ihtiyaçları çok olacaktı. İçlerinde gurbete gidiyorlarmış gibi bir his vardı; oysa Vidin de onlar için gurbetti...

Saat yedide* bir kavşağa vardıklarında iki süvari bölüğü, birkaç piyade taburu ve topçu bataryaları bekliyordu. Aradan on dakika geçmeden Müşir Osman Paşa, kurmay heyeti atlarıyla geldiler; hemen yürüyüş başladı.

Mülazım Hasan gözünü Müşir’den ayırmıyordu. Panslavist ideolojisinin önde gelen kişilerinden Çernayef adındaki Rus generalin başına getirildiği Sırp ordusunu Zayçar’da perişan etmesinin anıları henüz taze idi. Bu savaşa dair duydukları Mülazım Hasan’ın Müşir’e ilgisini artırıyor, gözlerini ondan ayıramıyordu. Uzun olmamakla

* Bugünkü saat kullanılmıştır.

beraber heybetliydi; yüzünde kaplanı çağrıştıran bir görünüm vardı; sakalı kırlaşmıştı; bakışı, tavırları etkiliydi. Kısa bir süre sonra Müşir yanındakilerle atlarını mahmuzlayıp ilerideki birliklerin arasında kaybolunca, Mülazım Hasan gözlerini askerlerde gezdirmeye başladı. Oluşturdukları manzara uzaktan pek güzel görünüyordu. Piyadeler mavi ceketli, mavi pantolonlu, tozluklu, postallı idiler; aralarında az da olsa çarıklı vardı; yağmurlu ve soğuk havalarda başa çekilebilecek kukuletasıyla gri yahut mavi renkte, gayet kullanışlı kaput, kırmızı fes giyiyorlardı. Kaputu taşımak, bilhassa bu Temmuz ayında, gündüzleri zordu; ama kara iklimi hakim olduğu için, gecenin serinliğinde sığınakları idi. Bellerine uzun bir kuşak sarıyor, saldıрма-tabanca gibi silahlarını buna sokarak taşıyorlardı. Yaka ve omuz renkleri, apoletleri piyadelere kırmızıydı. Süvarilerin üniformaları da piyadelere benziyordu; yalnız onlar koyun derisinden yapılmış kalpak giyiyorlardı. Silahları ağır bir kılıç, yarı otomatik Winchester filintası ve bir de tabanca idi. Topçuların üniformaları piyadelere göre daha gösterişliydi; ceketleri maviydi; süvari kılıcı ile tabanca da kullanıyorlardı. Toplar Krupp üretimi ve yeniydi.

Cicili bicili milli kıyafetler giyen Çerkez gönüllüleri süvari idi. Göğsün her iki yanında fişek yerleri bulunan uzun ceket ve kürk kalpak giyer, hançer ve tabancalarını bellerindeki kemerlerinde taşırlardı. Kullandıkları Winchester marka tüfekten başka, çoğunluğunda aileden kalma, kabzası gümüş kakmalı, fitilli birer tüfek daha bulunurdu. Ayrıca Kazaklar'daki gibi hafif kınısız bir kılıç, mızrak, tabanca ve kamaya sahip olanlar da az değildi.

Tam tepeyi aşarken Mülazım Hasan geri dönerek bir daha görüp göremeyeceğini bilmediği Vidin'e baktı. İlk görev yeri burasıydı; on bir ayını geçirdiği bu ilçe Balkanlar'daki büyücek yerleşim yerlerinden biriydi; Türk, Bul-

gar, Romen, Rum ve Yahudiler yakın yıllara kadar bir arada mutlu yaşıyorlardı. Yeşillikler arasında beyaz kalemeler gibi yükselen minarelerde merceğini gezdirdi. “Ecdadımızın kanı ve alın teri ne kadar bereketliymiş” diye zihninden geçirirken dürbününü Tuna’nın karşısındaki Kalafat’a çevirdi; dış gıcırdatarak bakıyor, fazla bir şey göremiyordu. Irmağın ortasında üzerlerini otlar, fundalıklar, ağaçlar bürümüş adalar vardı. Daha ötede sazlık bir sahil, solda, dört kilometre kadar gerilerde yeşil, güzel tepeler, sağda tüten bacalarıyla bir köy ve iki masmavi gölcük görünüyordu. Vidin’in kıyısında bulunan Gazi Bayır Tabyası’yla, Kalafat’ın karşısındaki Yeni Tabya porousuk inlerini andırıyordu.

Vidbol’a yaklaştıklarında karşılaştıkları top seslerinin, nehrin diğer sahilindeki Ulahiye köyüne yerleştirilmiş olan Rumen bataryalarından geldiği yükselen dumanlardan anlaşılıyordu. Fakat güller onlara zarar vermiyordu; çünkü aradaki mesafe oldukça fazla idi; Tuna bu bölgede alabildiğine genişti. Mülazım Hasan Vidbol’un arkasındaki sırta çıktığında önden giden ve geriden gelen kıtanın hemen hemen tamamını görüyordu. Uzunluğu kilometreleri bulan birlikler insanın üzerinde müthiş bir etki bırakıyordu. Rumenlerin atışları devam ediyor, güller tepenin eteklerine düşüyordu.

Akşam saat sekiz sularında ulaştıkları Arçova’da geceleyeceklerdi. Buraya kadar fena olmayan bir yolda, su sıkıntısı çekmeden, sıcaktan başka hiçbir şeyden rahatsız olmadan gelmişlerdi. Mülazım Hasan kaputuna sarılıp yattı; değişik yerlerde yakılan ateşlerin nehrin dalgacıklarında titremesini seyrederken çocukluğunun geçtiği İzmit gözlerinin önünde canlandı. Tek katlı evleri, dört dönüm bahçeleri vardı. Sivastopol’da bir bacağını kaybeden, marangozluk yapıp geçimlerini sağlayan babası ikinci sınıftayken ölmüş, birkaç inek besleyen annesi, süt, yo-

ğurt, yumurta satarak onu okutmuştu. İlkokulu bitirince dayısının yönlendirmesiyle askeri okulun sınavlarına girdi ve kazandı. Kuleli Askeri Lisesi onun ikinci evi oldu; sonra Harbiye yılları... Milletlerini omuzlarında yükseltmeye azimli arkadaşlarıyla sabahlara kadar ülkelerinin problemlerini nasıl çözeceklerine dair fikir yürüttükleri daha dün gibi gözlerinin önündeydi... Ve sonra koca Devlet-i Aliye'nin değişik yerlerine dağılmışlardı, ancak birkaçıyla mektuplaşıyordu... Sabahtan beri yürümenin yorgunluğuyla uykuya daldı...

Günde üç öğün yemeklerinde eksiklik yoktu. Sabahları kahve ile peksimet yiyorlardı. Çorba tabağı büyüklüğündeki peksimeti kırdıktan sonra suyla ıslatmak gerekiyordu. Karavanaları öğlen sıcak et yemeği, akşamları söğüştü. Dağ havası iştahlarını körüklediği için ilçelerden, köylerden geçerlerken dükkanlarda yiyecek ne varsa, satın alıyorlardı.

Ama artık arazi ve yol değişiyordu. Ertesi gün erken saatte hareket ettikten kısa bir süre sonra Tuna boyundan ayrılıp dağlara yöneldiler. Çok geçmeden yol silindi; yer yer görünen patıkayı takip ediyorlardı. Arazi öyle sarplarıyordu ki hayvanların topları ve arabaları çekmeleri güçleşiyordu. Gittikçe yokuşların dikleşmesi üzerine hayvanları çözmek zorunda kalan askerler, kalın halatlarla onları çekmeye başladılar. Temmuz sıcaklığında hararetleri artıyor, iki dikişte mataraları boşalıyordu. Evvelce gidenler yol üzerinde, yer yer, fiçılarda hazırladıkları suları arkadan gelen askerlere dağıtmalarına rağmen, boğucu sıcakın ve tozun altında katetmekte oldukları susuz ve gölgesiz topraklarda güneş çarpmasından düşüp ölenler az değildi.

Engibeli arazi yükseliyordu. Önlerine çıkan Ginci Geçidi'nin tepe noktası bin dört yüz metre civarındaydı; çevresindeki dağlar ise daha yüksekti. Yol sık sık çatalla-

şıyor, bazen üçleşiyordu. Şaşırılmamak için sicillerinde eşkiya oldukları belirtilen kimseleri ve onları takipte buraları iyi öğrenen jandarmaları kılavuz olarak kullanıyorlardı. Ne yazık ki Ginci Geçidi'ni kazasız geçmeleri mümkün olmadı. İki öküz, çektikleri arabayla insan yardımının erişemeyeceği, dibi güçlüklerle görülebilen uçurumdan yuvarlandı. Çok geçmeden yırtıcı doğanlar oraya pike yapmaya başladılar. Ağır topları bu sarp keçi yollarından götürmek, hayal edilemeyecek kadar zor ve tehlikeliydi. Bir top öyle bir durum aldı ki, urganlarını satarlarla kesip onu arabadan ayırmaktan başka çare bulamadılar. Uçurumdan yuvarlanan topun gümbürtüsü epeyce sonra geldi. O kadar sık gerçekleşiyordu ki bacakların kırılmasını, ayakların şişmesini, arabaların çarpışmasını kimse fazla önemsemiyordu. Yolları bazen düzlüğe dönüşüyordu; gerek düzlüklerde, gerekse bayırlarda merhamsiz güneş vücutları kavuruyor, gözleri yoruyor; yükselen toz ağızlarına doluyor, burunları tıkıyor, terli yüzlere, boyunlara yapışıyor. Bu meşakkatli yürüyüşe dayanamayarak düşenleri soymak ümidiyle ordunun ardından gelen bir alay çapulcuyu zaman zaman kovalayarak, hatta çevrelerine ateş ederek uzaklaştırıyorlardı.

Gün geçtikçe yorgunlukları, güçlükleri artıyordu. Pek çoğunun ayağı şişiyor, bulabilen içyağı sürüyor, biraz rahatlıyordu. Ayakları şişip de postallarını çıkarmak zorunda kalanların tüfeklerini, kasaturalarını, diğer yüklerini arkadaşları taşıyorlardı. Çarıklılar görece daha rahat yürüyordu. O kadar yorgundular ki mola verildiğinde pek çoğu iki lokma yemeden elverişli bir yer bulup uyuyordu. Aşçıların yemek pişirme imkanları olmayan yerlerde peksimetlerini, köylülerden ve dükkanlardan satın aldıklarını yiyorlardı. Önden gidenler ne varsa silip süpürüyor, arkadakilere bir şey kalmıyordu. Yerli Türkler de ellerinden geldiği kadar ikramda bulunuyorlardı. Bir ninenin küle-

ğindeki ayran kaç kişinin susuzluğunu giderir, tepsisindeki çörek ne kadarını doyururdu?

Günlerce yollarda boğuştuktan sonra geldikleri Krividal köyünde bol suya kavuştular. Çevrenin güvenliği Miralay* Emin'in kumandasındaki Birinci Liva**'ya verildi. Elini yüzünü yıkayanlar, bölüklerine ayrılan yerlerde çantalarını yastık yapıp kaputlarını üzerlerine çekerek yatmaya hazırlanırken birden hareket boruları çalmaya başladı. Herkesi telaş sardı. Kısa bir sürede yola koyuldular. Hepsi merak ediyor, kimileri de tahminde bulunuyordu. Çok geçmeden, mesele anlaşıldı. Abdülhamid Han çektiği telgrafta Müşir Osman Paşa'ya bir an önce Plevne'ye ulaşmasını emrediyordu. Müşir, bazı konularda diğer kumandanlardan farklıydı; moral bozacak sırları askerlerden saklar, ama kumanda heyetiyle paylaşırdı. Tehlikeli gelişmeleri üst kademe bilirse, görevlerini daha farklı idrak ederlerdi. Sultan telgrafta ayrıca, beklenmedik zamanda Balkanların güneyinde Rusların görüldüğünü, durumun Devlet-i Aliye için ölüm kalım meselesi olduğunu belirtiyordu. Bu vahim haberi öğrenen yüksek rütbeli subaylar işi daha sıkı tutmaya başladılar. Kumandanlar küçük rütbeli subayları, erleri; "Ha gayret evlatlarım; milletin, ümmetin geleceği size bağlıdır. Neleri başardınız; Plevne'ye ulaşan engelleri mi aşamayacaksınız!" gibi sözlerle yüreklendirmeye çalışıyorlardı. Gerçekten de askerler inanılmaz gayret sarf ediyorlardı.

Ruslar, Müşir'in Vidin'den ayrıldığını haber almışlardı; fakat nereye hareket ettiğini bilmiyorlardı; yol kavşağında bulunan Plevne de olabilirdi... Grandük Nikola sağ cenah kumandanı General Krudner'e, Osmanlı kuvvetlerinin herhangi bir noktada toplanmasını önlemesi için

* Albay

** Tugay